

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

Lublin

DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA W DUŻYM MIEŚCIE

Kryzys duszpasterstwa miejskiego pojawił się wraz z powstaniem wielkich miast przemysłowych¹. Kryzysowi religijnemu w dużych miastach w dobie rozwoju przemysłu towarzyszyło od początku załamanie się struktury społecznej. W takiej sytuacji opieka duszpasterska z łatwością była odczytywana jako niedostateczna i nieodpowiednia. W reakcji na taką sytuację w wielu uprzemysłowionych krajach podejmowano dyskusję i poszukiwano sposobów rozwiązania tego problemu².

W Polsce trudności, a nawet w jakimś sensie kryzys, duszpasterstwa miejskiego ujawniły się po II wojnie światowej. Rozwój miast, będący konsekwencją rozwoju przemysłu, masowe migracje ze wsi do miasta, a także

¹ Miasta preindustrialne nie stwarzały trudnych problemów duszpasterskich, bo nie powstawały one zbyt szybko i tylko nieliczne z nich były większe niż sto tysięcy mieszkańców (J. M a j k a. *Socjologia parafii*. Lublin 1971 s. 80).

² Zob. H. S w o b o d a. *Grosstadseelsorge. Eine pastoraltheologische Studie*. Regensburg 1909; A. W i n t e r s i e g. *Pfarrei und Mysterium*. „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 5:1925 s. 136-146; W. S c h w e r. *Die alte Pfarrei in der neuen Stadt*. „Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge” 1:1924 s. 60-77; J. C h é l i n i. *La ville et l'église. Premier bilan des enquêtes de sociologie religieuse urbaine*. Paris 1958; J. H. F i c h t e r. *Die gesellschaftliche Struktur der städtischen Pfarrei*. Freiburg 1957; *Paroisses urbaines, paroisses rurales. V-e Conference Internationale de sociologie religieuse a Louvain en 1956*. Tournai 1958; F. H o u t a r t. *Une pastorale des milieux urbaines*. W: *Le phenomene urbaine sous la direction de H. Carrier et Ph. Laurent*. Aubier-Montaigne 1965 s. 154-177; F. H o u t a r t. *Vers une pastorale urbaine*. „Social Compass” 8:1961 s. 559-565; A. J a n s e n. *Die Kirche in der Grosstadt*. Freiburg-Basel-Wien 1969; *Kirche in der Stadt*. Bd. 1-2. Hrg. vom Österreichischen Seelsorgeinstitut. Wien-Freiburg-Basel 1968; J. C o m b l i n. *Teologia della città*. Assisi 1971; *Duszpasterstwo miejskie. Pamiętnik kursu duszpasterskiego w Warszawie (4-8 XI 1929)*. Warszawa 1930; W. P i w o w a r s k i. *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*. Warszawa 1977; t e n ż e. *Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji*. „Przegląd Powszechny” 1982 nr 3(732) s. 22-36.

częste zmiany miejsca zamieszkania i poczucie obcości mieszkańców miast, jak też niedostateczna ilość świątyń i parafii, wszystko to stwarzało nowe problemy i wyzwania dla duszpasterstwa w dużych miastach³. Procesy urbanizacyjne wpływały na zmianę miejsca i roli instytucji religijnych w życiu społecznym, a nawet przyczyniały się do ich częściowego rozkładu⁴. Problemy te nie mogły być kompleksowo rozwiązane w okresie realnego socjalizmu ze względu na reżimowe ograniczenia działalności Kościoła. Realizowane w okresie PRL duszpasterstwo dość skutecznie neutralizowało laicyzację zaplanowaną i odgórnie kierowaną, nie było jednak zdolne, przy dostępnych wówczas środkach, zahamować laicyzację oddolną, obejmującą coraz większe kręgi społeczeństwa, zwłaszcza miejskiego⁵.

Środowiska miejskie, szczególnie wielkomiejskie, w Polsce stanowią ważny czynnik przemian religijności. Dzięki swemu rozmiarowi i specyfice sprzyjają zanikowi tradycyjnych form religijności oraz szerokiemu marginesowi wolności, prywatności życia oraz wyboru. Religijność ulega zmianie bardziej w środowisku dużego miasta niż w innych środowiskach społecznych w Polsce, co jest zrozumiałe z uwagi na odmienny profil społeczno-kulturowy tych środowisk. Miasto nie jest tylko konglomeratem mieszkańców objętych wspólną administracją, ale jest prawdziwą organiczną i funkcjonalną oraz socjologiczną całością. Z tymi faktami musi się liczyć duszpasterstwo miejskie⁶.

I. FUNKCJE DUŻEGO MIASTA

Jednym z najbardziej doniosłych procesów kulturowych, zachodzących w dobie obecnej, jest stale postępująca urbanizacja⁷. W ostatnich dziesiątkach lat na całym świecie odnotowuje się ogromny rozrost miast i powiększanie

³ P i w o w a r s k i. *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym* s. 26; R. K a m i ń s k i. *Przynależność do parafii katolickiej*. Lublin 1987 s. 7-8.

⁴ W. P i w o w a r s k i. *Kościół ludowy wobec potrzeb i problemów duszpasterstwa*. W: *Religijność ludowa*. Red. W. Piwowarski. Wrocław 1983 s. 355-360.

⁵ W. P i w o w a r s k i. *Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji*. „Przegląd Powszechny” 1982 nr 3(732) s. 26; t e n ż e. *Miejsce i rola Kościoła ludowego w społeczeństwie polskim*. „Przegląd Powszechny” 1982 nr 1-2(730-731) s. 73-75.

⁶ E. G o l o m b. *Organisation und Gedanke der Stadtkirche*. W: *Kirche in der Stadt*. Bd. 2. Hrsg. vom Österreichischen Seelsorgeinstitut. Wien-Freiburg-Basel 1968 s. 18-22; J a n s e n, jw. s. 52-57.

⁷ J. Z i ó ł k o w s k i. *Urbanizacja – miasto-osiedle*. *Studia socjologiczne*. Warszawa 1965 s. 109.

się liczby ich mieszkańców⁸. Wraz z rozwojem industrializacji i urbanizacji nasila się tendencja do różnicowania miast pod względem liczebnej wielkości. Z kolei to zróżnicowanie pociąga za sobą następstwa o społecznym znaczeniu. Najważniejszym z nich jest podział ludności miejskiej na ludność małomiejską i ludność wielkomiejską. W tej kategoryzacji ludność zamieszkująca miasta o średniej wielkości zajmuje pośrednie miejsce. W zależności od wielkości i typu średniego miasta zbliża się do ludności małomiejskiej albo ciąży w kierunku wielkomiejskiej zbiorowości. Podział na małe i duże miasta ma obiektywne podstawy w liczbowo uchwytnej wielkości miejskich zbiorowisk oraz we właściwym tym typom miast różnych warunkach życia. Ten podział ma także odbicie w świadomości społecznej. Społeczność wielkomiejska stanowi w świadomości ludzi jakby wyższą kategorię społeczną, daje ona wyższy wymiar życia kulturowego i społecznego, czego nie mogą dać małomiejskie społeczności⁹. Zmusza to także do specjalnego traktowania dużych miast na płaszczyźnie pastoralnej¹⁰.

Duże miasto skupiające w swoim obrębie wielkie zakłady pracy, produkcyjne i usługowe, jest znaczącym rynkiem pracy. Znajduje tam zatrudnienie i środki utrzymania ludność zamieszkała w mieście, ludność, która do miasta napływa i w nim się osiedla oraz ludność, która do miasta dojeżdża z bliskiej strefy podmiejskiej lub szerszego regionu. Dojazdy mogą dokonywać się z terenów gęsto skupionych i przylegających bezpośrednio do miejskiego obszaru, jak też z rozległych terenów otaczających wielkie miasto. W jednym i drugim przypadku duże miasto spełnia funkcję ekonomiczno-społeczną wobec zbiorowości zewnętrznej. Duże miasto daje tej ludności pracę miejskiego typu oraz środki utrzymania i standard życiowy, jaki ma ludność wielkomiejska. Mieszkańcy całego okręgu dokonują w dużym mieście ważniejszych zakupów oraz korzystają z miejskich usług. Obok dokonującej się konsumpcji różnych dóbr materialnych, duże miasto może być także ośrodkiem dóbr kulturalnych. Tutaj odwiedza się teatry, muzea, wystawy sztuki, biblioteki, księgarnie i wydawnictwa. W takim mieście korzysta się z usług specjalistycznych: prawniczych, lekarskich, szpitalnych itd. Zasięg terytorialny, w jakim zachodzą te procesy, jest zróżnicowany w poszczególnych sytuacjach wielkomiejskich. Poprzez ludzi, którzy wracają do macierzystych środowisk i poprzez różnego rodzaju przekazy kulturowe i religijne, nowe techniki, idee

⁸ M a j k a. *Socjologia parafii* s. 116.

⁹ P. R y b i c k i. *Społeczeństwo miejskie*. Warszawa 1972 s. 78.

¹⁰ G o l o m b. *Organisation und Gedanke* s. 24-26; t e n ż e. *Teoretyczne rozważania nad modelem działalności duszpasterskiej w mieście*. W: *Ludzie-wiara-Kościół. Analizy socjologiczne*. Warszawa 1966 s. 312-319; J a n s e n, jw. s. 89-92.

i metody, które rodzą się i rozwijają w zagęszczonych ośrodkach dużych miast, rozchodzą się i rozprzestrzeniają na szersze zbiorowości¹¹. Stratedzy duszpasterstwa powinni tę sytuację uwzględniać w planowaniu i organizowaniu duszpasterstwa.

II. RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW DUŻYCH MIAST

Dominującym modelem religijności Polaków po II wojnie światowej był model tradycyjny religijności, który ulega przekształceniom. W miarę intensyfikacji różnych procesów, a zwłaszcza industrializacji, urbanizacji i pluralizmu, model ten, szczególnie w środowisku wielkomiejskim, ulegał dostrzegalnej zmianie.

Znaczna większość ludności dużych miast deklaruje się jako wierząca i praktykująca. Bardziej zaawansowane zmiany można odnotować w pozostałych parametrach religijności. Niski poziom występuje w obszarze intelektualnego wymiaru religijności. Chodzi tutaj nie tylko o słabe zainteresowanie sprawami religii i Kościoła, zwłaszcza w wymiarze jakościowym, ale głównie o nieznamość przez znaczny odsetek katolików wielkomiejskich podstawowych prawd wiary. Większy odsetek mieszkańców dużych miast niż innych środowisk, kwestionuje wszystkie prawdy wiary, albo niektóre z nich. Duże zróżnicowanie opinii występuje także w zakresie moralności religijnej. Normy moralności instytucjonalnej kwestionuje niemal połowa katolików dużych miast. U wielu ludzi miejsce autorytetów zajmuje sumienie jako ostateczna norma postępowania moralnego. Na jeszcze niższym poziomie kształtują się wskaźniki zachowań moralnych, co stawia w jakimś stopniu pod znakiem zapytania oddziaływanie duszpasterskie na życie moralne katolików wielkomiejskich. Spora część katolików dużych miast wyobcowała się z chrześcijańskich postaw i zachowań moralnych, czego dowodem jest plaga rozwodów, przerywanie ciąży, małodzietność rodzin, pijaństwo, brakoróbstwo, eksponowanie wartości materialnych itd. Zachowaniom tym towarzyszy znieczulica społeczna i skłonność do frustracji. Spośród norm najbardziej przestrzegane są normy rytualne. W tym zakresie katolicy w dużym stopniu spełniają nakazy Kościoła, chociaż często występującym zjawiskiem jest niesystematyczność ich przestrzegania.

Skutkiem dokonujących się przemian jest racjonalizacja i indywidualizacja postaw mieszkańców dużych miast. W dużych miastach bardziej niż w innych środowiskach spotykamy się z postawami selektywnymi katolików. Selektyw-

¹¹ R y b i c k i, jw. s. 378-381.

ność występuje tak w ideologicznym, jak i etycznym parametrze życia religijnego i polega na odrzuceniu albo kwestionowaniu niektórych prawd religijnych i norm moralnych. W znacznie mniejszym stopniu można mówić o selektywności w podejściu do praktyk religijnych i instytucji religijnych. Wydaje się, że w miarę umacniania się systemu demokratycznego i społeczeństwa pluralistycznego w Polsce będzie dokonywać się większe niż dotąd rozluźnienie w zakresie zachowań religijnych¹².

W dużych miastach, obok postaw selektywnych, upowszechniają się – bardziej niż w innych środowiskach – postawy skrajne w stosunku do tradycyjnego modelu religijności. Chodzi tutaj tak o ludzi niewierzących i obojętnych religijnie, jak też o katolików o pogłębionej religijności. Pogłębiona religijność przejawia się w świadomym wyborze wiary motywowanym osobistymi przemyśleniami i położeniem akcentu na konsekwencyjny element religijności, a także w intensywnym życiu sakramentalnym oraz w silnej więzi z instytucjami religijnymi, zwłaszcza z parafią. Katolików o pogłębionej religijności jest wciąż zbyt mało, jeśli się zważy szczególną potrzebę świadków życia chrześcijańskiego w dzisiejszym zdechrystanizowanym świecie. Środowisko dużego miasta, w którym dokonują się najbardziej wyraźnie ze wszystkich środowisk społecznych przemiany religijności i słabnie więź z Kościołem i parafią, wymaga specjalnego potraktowania przez strategów i praktyków duszpasterstwa¹³.

III. POTRZEBA ODNOWY DUSZPASTERSTWA W DUŻYCH MIASTACH

W okresie powojennym Kościół w Polsce, koncentrując się na duszpasterstwie masowym i zwyczajnym, odegrał ważną rolę w skali całego kraju. Było to jednak duszpasterstwo dnia wczorajszego, adekwatne dla okresu realnego socjalizmu, a niewystarczające w okresie transformacji systemowej i w przyszłości. Nie odpowiada ono potrzebom i wyzwaniom społeczeństwa pluralistycznego. Rodzące się w okresie III Rzeczypospolitej wyzwania pastoralne wymagają odpowiedniej reakcji Kościoła. Odnosi się to szczególnie do sytuacji dużych miast. W środowisku takich miast potrzeba odnowy duszpasterstwa ukazuje się wyraźniej niż w innych środowiskach.

¹² W. P i w o w a r s k i. *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*. Warszawa 1977 s. 362-363; K a m i ń s k i. *Przynależność do parafii* s. 283-285.

¹³ P i w o w a r s k i. *Problemy duszpasterskie* s. 27-35; K a m i ń s k i. *Przynależność do parafii* s. 378-379.

Model duszpasterstwa wielkomijskiego powinien być w obecnych warunkowaniach polskich starannie przemyślany i przystosowany do obecnych potrzeb. Powinien on opierać się na wskazaniach i nauczaniu współczesnego Kościoła, a także uwzględniać wyzwania ogólnocywilizacyjne i specyficznie polskie. Dotychczasowa praktyka duszpasterska w dużych miastach wymaga korekt tak organizacyjnych, jak i merytorycznych. Biorąc pod uwagę występowanie także w dużym mieście znacznego obszaru religijności tradycyjnej trzeba uwzględnić potrzebę pogłębienia tej religijności. Istnieje konieczność kształtowania religijności świadomej i pogłębionej, która opiera się na spójnym systemie wierzeń i dowartościowaniu konsekwencji płynących z wiary oraz zaangażowanym udziale w praktykach i interakcjach religijnych.

Duszpasterstwo wielkomijskie na dziś i na jutro domaga się odnowy duszpasterstwa zwyczajnego. Potrzeba tego duszpasterstwa nie może być podważona przez żaden proces przemian. Jego realizacja stanowi naczelne zadanie Kościoła w każdym okresie historii. Duszpasterstwo zwyczajne zmierza bezpośrednio do osiągnięcia celów Kościoła i każdej wspólnoty eklezjalnej. Dzięki niemu Kościół jako integracja Boga i ludzi staje się we wspólnotach eklezjalnych, zwłaszcza w parafiach, rzeczywistością konkretną i uchwytną¹⁴. Istotnymi elementami duszpasterstwa zwyczajnego są: przepowiadanie słowa Bożego, działalność liturgiczna oraz diakonijna. Wszystkie te elementy duszpasterstwa zwyczajnego wymagają odnowy, jeśli Kościół chce realizować swoją misję w sposób zadowalający w środowisku dużych miast.

Występowanie w środowisku dużych miast większego niż w innych środowiskach odsetka ludzi negujących lub wątpiących w prawdy religijne i normy moralne Kościoła wskazuje na pilną potrzebę uzupełnienia duszpasterstwa nawróconych, czyli tych, którzy mniej lub bardziej intensywnie uczestniczą w życiu i wierze Kościoła, duszpasterstwem „nawrócenia”, skierowanym ku tym, którzy pozostają w dystansie wobec wiary i Kościoła. Należy przemyśleć sposoby oddziaływania duszpasterskiego, aby zapewnić przyjęcie wiary w sytuacji wzrostu krytycyzmu i konkurencji na rynku światopoglądowym. W kontekście pluralizmu, selektywnej religijności i racjonalizmu zadania ewangelizacyjne Kościoła są podobne do tych, jakie stawiał Kościół pierwotny. Trzeba kłaść fundamenty wiary jako akceptacji osoby Chrystusa, a nie wyłącznie formuł katechizmowych.

Duszpasterstwo musi zaakceptować każdego człowieka takim, jakim jest, nawet jeśli jest on chrześcijaninem „nominalnym”, „świętecznym” czy „selektywnym”, aby pomóc mu uczynić krok naprzód w kierunku pełniejszego

¹⁴ Zob. K. R a h n e r. *Die Grundfunktion der Kirche*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*. Hrsg. F. X. Arnold, K. Rahner i in. Bd. 1. Freiburg im Br. 1970 s. 33.

chrześcijaństwa. Zakłada to interesowanie się pytaniami i problemami wszystkich ludzi, w tym także ludzi „stojących” z dala od Kościoła, wątpiących i negujących prawdy wiary. Z tym wiąże się sprawa zapewnienia wiernym środowiska chrześcijańskiego, w którym będą mogli realizować wszystkie potrzeby swego życia religijnego. Przekonania, postawy, wartości i wzory zachowań są w dużej mierze formowane przez środowisko i dlatego człowiek potrzebuje chrześcijańskiego otoczenia, jeżeli ma żyć po chrześcijańsku. Czynniki bowiem środowiskowe bardziej niż instytucjonalne są elementami wzrostu i dlatego podstawową troską odnowionego duszpasterstwa wielkomiejskiego powinno być tworzenie takich środowisk, a nie tylko reformowanie instytucji kościelnych. Środowisko oddziałuje silnie dlatego, że jego członkiem zostaje się na podstawie świadomego wyboru. I zwykle im więcej dla członków grupa znaczy, tym więcej jej wartości stanie się częścią ich życia, również poza tym środowiskiem¹⁵. Ponieważ w społeczności dużych miast coraz mniej ludzi znajduje takie środowiska chrześcijańskie, stąd zadaniem duszpasterstwa jest wspieranie, pobudzanie inicjatywy i koordynowanie małych wspólnot religijnych. Chodzi o istnienie środowisk, w których chrześcijaństwo będzie otwarcie akceptowane i wyrażane, w których chrześcijanin znajdzie wsparcie dla swoich potrzeb religijnych. Mieszkaniec dużego miasta ma kontakt z wieloma środowiskami. Chodzi o to, aby przynajmniej jedno z tych środowisk było chrześcijańskie.

Fakt rejestrowania w środowisku dużych miast niskiego poziomu uświadomienia religijnego oraz wzrastającej dysproporcji między wykształceniem świeckim i ogólnym poziomem kultury a uświadomieniem religijnym wskazuje na pilną potrzebę odnowy funkcji nauczania. Chodzi nie tylko o informację o prawdach wiary i faktach z życia Kościoła, ale o inicjację religijną prowadzącą do przemyśleń i zaangażowania religijnego. Obecnie trzeba zwracać uwagę nie tylko na to, w co należy wierzyć, ale także dlaczego w to trzeba wierzyć. W programach kaznodziejskich powinno być więcej miejsca dla przepowiadania przygotowującego do przyjęcia wiary, zwanego przepowiadaniem misyjnym. Stanowi ono podstawowe działanie Kościoła, prowadzące ludzi do przyjęcia wiary. Ta forma nauczania jest koniecznością, zwłaszcza w środowisku dużych miast, gdzie spory odsetek ludzi jest wprawdzie otwartych na chrześcijaństwo, ale dystansują się z różnych przyczyn od wiary i Kościoła. Głoszenie tych kazań wymaga od kaznodziei wiedzy: do czego się odwoływać przemawiając do ludzi dystansujących się od Kościoła, jak nurtujące tych ludzi problemy poruszać, mimo że ci ludzie

¹⁵ S. B. Clark. *Budowanie wspólnot chrześcijańskich. Strategia odnowy Kościoła*. Wrocław-Kraków 1994 s. 24-33.

są w jakimś miejscu otwarci na orędzie zbawienia, zaniepokojeni o wiele spraw, czują się zagrożeni, w jakiś sposób zakwestionowani. Odnowa nauczania wymaga, oprócz większego dowartościowania przepowiadania misyjnego, ukierunkowania nauczania na budowanie wspólnot, dowartościowania katechizacji dorosłych i większego zaangażowania laikatu.

Występowanie w środowisku dużych miast sporego odsetka parafian, którzy nie rozróżniają istoty wiary od środków do niej prowadzących, tego, co boskie i konieczne, od tego, co ludzkie i zmienne oraz niekonieczne do zbawienia, wskazuje na potrzebę położenia mocniejszego akcentu w nauczaniu homiletycznym i katechetycznym na potrzebę odróżniania podstawowych prawd wiary i norm religijno-moralnych od pochodnych i jakby drugorzędnych. Przepowiadanie kościelne nie może omijać niewygodnych prawd i norm religijno-moralnych, gdyż obowiązuje w Kościele głoszenie całego depozytu wiary. Trzeba ukazywać, że wiara i chrześcijański etos stanowią jedno, że moralność stanowi sprawdzian i wyznacznik wiary. Trzeba wskazywać na zagrożenia pochodzące z selektywnego podejścia wiernych do norm moralności katolickiej i prawd wiary.

Kaznodziejstwo i katechizacja muszą być otwarte na wszystkich mieszkańców dużego miasta; otwarte nie tylko na wierzących i czynnie uczestniczących w życiu Kościoła, ale także na dystansujących się od życia kościelnego i parafialnego. Duszpasterstwo musi uznać mieszkańców dużego miasta takimi, jakimi są. Katolikom dystansującym się, nominalnym i selektywnym trzeba też pomóc przebyć drogę ku nawróceniu i przemianie.

Wymagają odnowy tak cenne formy ewangelizacji, jak misje i rekolekcje. Fakt, iż prawdy o Bóstwie i Człowieczeństwie Chrystusa oraz Jego zmartwychwstaniu cieszą się znajomością u mniejszego odsetka wiernych niż znajomość pochodnych prawd religijnych, że stosunkowo niski jest poziom znajomości najważniejszego przykazania, brak u wielu katolików miejskich rozeznania w najcięższych grzechach i obowiązkach katolika, jak też preferowanie wartości ogólnoludzkich przed wartościami religijnymi wskazuje na pilną potrzebę odnowy rekolekcji i misji oraz podniesienie tym samym skuteczności ich oddziaływania, jak też wykorzystania innych form i sposobów przekazywania orędzia zbawienia. Postuluje się tworzenie różnego rodzaju kół studyjnych, które mogą intelektualnie i duchowo parafian miejskich obudzić, a także kół problemowych opracowujących specjalne cykle wykładów dostępnych dla szerszego ogółu wiernych. Nie można też lekceważyć takich środków informacji religijnej, jak: gablotki, plakaty, deklamacje, filmy, nagrania, publikacje itd. Pewne znaczenie mają także ogłoszenia parafialne przed rozesłaniem wiernych lub przed Mszą św. oraz wprowadzane w parafiach spe-

cialne informacje religijne udzielane wiernym w oznaczonym czasie poza Mszą św.¹⁶

Spotkanie chrześcijanina z Chrystusem dokonuje się nie tylko za pośrednictwem prawdy Objawionej, ale także przez kult, który jest odpowiedzią człowieka na prawdę Bożą. Cała działalność Kościoła zmierza do liturgii, której źródłem i szczytem jest Eucharystia¹⁷. W odnowie działalności liturgicznej należy podkreślać potrzebę wychowania do uczestnictwa w praktykach religijnych. Trzeba zwracać uwagę nie tylko na systematyczny w nich udział, ale także na ich jakość i intensywność uczestnictwa. Trzeba dowartościować rolę wspólnototwórczą liturgii oraz jej rolę jako szkoły wiary i drogi ewangelizacji wiernych. Potrzebne jest lepsze zrozumienie symboli, znaków i gestów religijnych. Bez tego byłoby niemożliwością ukazanie wiernym liturgii jako zrozumiałej, autentycznej i jednoczącej wspólnotę. Trzeba dołożyć więcej starań o wspólnotowe przeżywanie liturgii, wychowujące do wiary i życia chrześcijańskiego. Wspólnotowy charakter odnowionej liturgii będzie tworzył i podtrzymywał klimat więzi duchowej i współodpowiedzialności za Kościół¹⁸.

Przepowiadanie słowa Bożego i sprawowanie liturgii byłoby niewiarygodne, gdyby z nich nie wypływała miłość ofiarna i służebna. Odnowa tej działalności wymaga poszerzenia perspektyw tradycyjnej pracy charytatywnej, która od wąsko rozumianej pomocy ubogim powinna być poszerzona w kierunku zaspokojenia wszystkich realnych potrzeb istniejących w środowisku miejskim. Więcej uwagi należy się różnym, nie docenianym dotąd, a przecież dostępnym, formom działania społecznego zarówno na płaszczyźnie wyznaniowej, jak i przy pomocy pozawyznaniowych organizmów działalności społecznie użytecznej. Odnowa tego duszpasterstwa wiąże się z poszerzeniem podmiotu działalności oraz poszukiwaniem bogatszych form działalności tak indywidualnej, jak i zespołowej. Działalność ta powinna pomagać w tworzeniu różnego rodzaju wspólnot, które byłyby środowiskiem chrześcijańskim dla poszczególnych wiernych i w dalszej perspektywie także oparciem w promowaniu działalności społeczno-dobroczynnej na terenie miasta. Należy pamiętać o inicjowaniu i popieraniu takich działań, które łączą wszystkich mieszkańców niezależnie od przekonań światopoglądowych i służą sprawom bardziej ogólnym. Instytucje eklezjalne powinny być otwarte na potrzeby i

¹⁶ K a m i ń s k i. *Przynależność do parafii* s. 303-306.

¹⁷ H. W i e h. *Konzil und Gemeinde*. Frankfurt am M. 1978 s. 217; A. F i s c h e r u. a. *Die Gemeinde*. Mainz 1970 s. 45.

¹⁸ Zob. G. C y w i ń s k i. *Myśli o polskim duszpasterstwie*. „Znak” 22:1971 nr 204 s. 713; R. K a m i ń s k i. *Ewangelizacja w parafii*. „Częstochowskie Studia Teologiczne” 4:1976 s. 118-119.

problemy środowiska miejskiego oraz na dialog ze wszystkimi jego mieszkańcami. W środowisku wielkomiejskim występuje wiele problemów, które wymagają rozwiązywania nie tylko przez aktywnych katolików, ale przez wszystkich ludzi dobrej woli. Kościół dużego miasta i wszystkie jego parafie mają takie problemy. Mogą nimi być kwestie życia codziennego zaniedbane przez instytucje społeczne i państwowe, różne formy przemocy i niesprawiedliwości, niedomogi rodziny itd. Ze względu na szerszy charakter tych spraw Kościół miejski powinien włączyć się w ich rozwiązywanie poprzez dostępne mu organizmy pastoralne. Inicjatywy tego typu i otwartość na środowisko mogą przyczynić się do aktywizacji laikatu. Duszpasterze miejscy są przeciążeni pracą i dlatego nie są w stanie rozwijać szerszej działalności środowiskowej. Do tego potrzebny jest zaangażowany laikat, zrzeszony w różnych zespołach apostolskich.

Kościół w dużym mieście powinien być otwarty także na problemy dzisiejszego świata i narodu. Pełni on tę funkcję poprzez eksponowanie wartości narodowych i ogólnoludzkich, do których należy patriotyzm, przywiązanie do Boga i ojczyzny, godność osoby ludzkiej, sprawiedliwość, wolność, solidarność ludzka itd. Wartości te mogą złączyć ludzi i stanowić podstawę do dialogu i współpracy wszystkich mieszkańców dużego miasta. Kościół miejski musi uwzględniać odgłos problemów oraz potrzeb narodowych i ogólnoludzkich, jeśli nie chce być gettem religijnym dla ludzi starych. Musi on być też wrażliwy na problem pomocy ludziom potrzebującym, chorym i opuszczonym.

Formy duszpasterstwa zwyczajnego odnoszą się do wszystkich wiernych. Ponieważ jednak są potrzeby religijne nie tylko wspólne wszystkim wiernym, lecz właściwe pewnym grupom ludzi czy osobom, stąd wynika potrzeba duszpasterstwa specjalnego (zob. DB 18), dostosowanego do szczególnych potrzeb ludzi. Duszpasterstwem specjalnym należy otoczyć wiernych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać ze zwykłej opieki duszpasterskiej lub całkowicie są jej pozbawieni (DB 18). Stratedzy i praktycy duszpasterstwa muszą widzieć w dużych miastach potrzebę rozwijania i intensyfikowania różnych form duszpasterstwa specjalnego¹⁹. W tym zakresie potrzebna jest nie tylko odnowa tradycyjnie realizowanych form duszpasterstwa specjalnego, ale także wprowadzenie i zintensyfikowanie nowych form, będących konsekwencją dzisiejszych możliwości i potrzeb pastoralnych. Gotowych modeli skutecznego oddziaływania w środowisku miejskim nie mamy ani w doświadczeniu poprzednich pokoleń, ani we wzorach zagranicz-

¹⁹ W ramach duszpasterstwa specjalnego można wyróżnić duszpasterstwo kategoriałne, sytuacyjne i organizowane.

nych. Stąd dalekowzroczne szukanie własnych dróg odnowy duszpasterstwa miejskiego staje się zadaniem równie doniosłym jak codzienny wysiłek sprostania dzisiejszym wyzwaniom i problemom²⁰.

IV. REORGANIZACJA DUSZPASTERSTWA W DUŻYCH MIASTACH

Duszpasterstwo wielkomijskie wymaga reorganizacji, gdyż nie odpowiada dzisiejszym wyzwaniom i potrzebom. Główne zręby organizacji duszpasterstwa miejskiego zostały wypracowane przed czterema wiekami, potem tylko niektóre jego elementy zmodyfikowano, zwłaszcza po Soborze Watykańskim II. Brak adekwatności organizacyjnej duszpasterstwa wskazuje na potrzebę odnowy i lepszego przystosowania go do warunków wielkomijskich²¹.

Dotychczas podstawowymi strukturami organizacyjnymi duszpasterstwa w dużym mieście są: diecezja, dekanaty i parafie. Diecezja i dekanaty mają tylko pośredni udział w realizacji inicjatyw pastoralnych w dużym mieście przez wydawanie zarządzeń dotyczących duszpasterstwa. Odpowiedzialność za bezpośrednią realizację i organizację duszpasterstwa spada na parafię. Wobec wciąż rosnących potrzeb i wyzwań pastoralnych parafie dużych miast, działające niejednokrotnie w odosobnieniu i bez współpracy sąsiedzkiej innych parafii, nie są w stanie udźwignąć ciężającej na nich odpowiedzialności pastoralnej.

Soborowy dekret o pasterskich zadaniach biskupów dopuszcza wyodrębnienie w ramach diecezji poszczególnych jej części (DB 17). W myśl tegoż dokumentu realizacja właściwego celu diecezji może wymagać rozgraniczenia terytorialnego diecezji według kryteriów racjonalnych i odpowiednich do potrzeb apostolskich. W sposób szczególny odnosi się to do diecezji składających się z dużych miast (DB 22). Duże miasto stanowi bowiem dobre ramy do wyodrębnienia go jako całości wewnątrz diecezji.

Mieszkaniec dużego miasta spędza czas w różnych częściach miasta. Miejsce pracy, zamieszkania i rozrywki są często w znacznym oddaleniu. Na życie mieszkańców takiego miasta wywiera wpływ styl życia miejskiego oraz świadomość wielkomijska formowana w dużej mierze przez środki społecznego przekazu. Współczesny mieszkaniec dużego miasta dokonuje wyboru kościoła do spełniania praktyk religijnych nie według zasady sąsiedztwa, ale według wyboru dokonanego przez zainteresowaną osobę. Poczucie sąsiedztwa

²⁰ J. M i k o ł a j e c. *Organizacja duszpasterstwa w mieście*. „Homo Dei” 49:1990 nr 1-2 s. 83.

²¹ G o l o m b. *Organisation und Gedanke der Stadtkirche*. Bd. 2 s. 15-17.

zostało w dużym mieście bardzo zredukowane, albo w ogóle zanikło. W takiej sytuacji poszczególne parafie miejskie ze względu na ich ograniczenie terytorialne oraz ograniczony zasięg oddziaływania nie mogą zaspokoić potrzeb duchowych mieszkańców jej terytorium. Niektóre z tych potrzeb powinny być zaspokajane w kontekście całego miasta. Chodzi tutaj nie tylko o koordynację działalności poszczególnych parafii, ale o inicjatywy pastoralne o ponadparafialnym i ponaddekanalnym zakresie, które muszą być przez „Kościół miejski” jako całość wypełnione.

W obecnych warunkach tradycyjna parafia terytorialna w dużym mieście nie będzie mogła udźwignąć spoczywającego na niej ciężaru odpowiedzialności duszpasterskiej. Nie może więc ona zachować dotychczasowego monopolu i samowystarczalności pastoralnej. Parafia nie będzie mogła być dłużej jedyną podstawą do organizacji duszpasterstwa. W obliczu nowych wyzwań i potrzeb ludzkich muszą być wykorzystane inne niż parafia podstawy duszpasterstwa w dużym mieście²². Potrzebą chwili jest koordynacja duszpasterstwa na terenie całego miasta. Dotąd parafie działają w rozproszeniu i nieładzie organizacyjnym. Prowadzą prace duszpasterskie, które nieraz niepotrzebnie są dublowane w sąsiednich parafiach. Wskazane jest więc przejście od stylu pracy indywidualnej do zespołowej w duszpasterstwie miejskim. W dużym mieście jest szczególnie zapotrzebowanie na duszpasterstwo zespołowe, z którym związany jest wzrost efektywności pastoralnej oraz oszczędność czasu i energii podmiotu duszpasterstwa²³. Sugestie te zgodne są z wytycznymi *Dyrektorium Apostolstwa Świeckich* wydanego przez Polski Episkopat w 1970 roku. Dokument ten orzeka: „W większych miastach, na których terenie pracuje wiele parafii, Ordynariusz na wniosek zainteresowanych proboszczów może powołać radę międzyparafialną w celu inicjowania i koordynowania prac apostolskich obejmujących swoim zasięgiem całe miasto (nr 83). Realizacja tej zasady związana jest ze specjalizacją duszpasterzy miejskich w celu wzajemnego uzupełnienia i współpracy. Potrzebni są prezbiterzy odpowiedzialni za wyspecjalizowany odcinek pracy duszpasterskiej na terenie całego miasta. Takie sugestie dawałyby szansę skutecznego rozwiązywania problemu ewangelizacji w skali całego miasta z proporcjonalnym do potrzeb rozłożeniem akcentów duszpasterskich w poszczególnych sektorach miejskich²⁴”.

²² J a n s e n, jw. s. 94-95.

²³ H. B e d n o r z. *Współczesna parafia miejska*. W: *Dei Virtus*. Red. J. Krucina. Wrocław 1974 s. 55.

²⁴ M i k o ł a j e c, jw. s. 79-80.

Celem odnowy organizacyjnej duszpasterstwa w dużym mieście jest zintegrowanie rozmaitych elementów systemu opieki duszpasterskiej z systemem miejskim. W tej odnowie parafia powinna przekształcać się w część składową globalnego systemu opieki duszpasterskiej. Życie parafian nie może być ograniczone do granic parafii i to jest przyczyną uzasadniającą potrzebę bardziej systematycznego uporządkowania struktury organizacyjnej duszpasterstwa miejskiego na szczeblu tzw. kościoła miejskiego i dekanatu.

Pastoraliści okresu posoborowego podkreślają potrzebę dowartościowania „Kościoła miejskiego” jako ogniwa pośredniego między diecezją a dekanatami i parafiami miejskimi. Nowoczesne miasto przemysłowe stawia zbyt wielkie wymagania jak na możliwości rozproszonych dekanatów i parafii miejskich. Wymagania te wychodzą często poza możliwości pastoralne dekanatów i parafii. Dlatego „Kościół miejski” musi zająć się problemami pastoralnymi całego miasta i realizować te zadania, których parafie i dekanaty nie są w stanie wypełnić. Powinien on koordynować pracę duszpasterską między poszczególnymi dekanatami i parafiami na terenie miasta. Zadaniem „Kościoła miejskiego” jest także realizacja zadań ponadparafialnych i ponaddekanalnych, które z lepszym skutkiem mogą być wykonane w ramach całego miasta. Są to przede wszystkim formy duszpasterstwa nadzwyczajnego i specjalistycznego. Rozmaite elementy systemu opieki duszpasterskiej powinny być zintegrowane z systemem miejskim. Tak rozumiana rola „Kościoła miejskiego” wymaga zwierzchnika kościelnego, który byłby odpowiedzialny za duszpasterstwo całego miasta i koordynował inicjatywy pastoralne podejmowane dla całego miasta²⁵. W tym celu powinien on konsultować się z władzą diecezjalną, ale także z dziekanami oraz proboszczami miasta i wraz z nimi podejmować decyzje pastoralne dla całego miasta²⁶.

Ważną rolę w duszpasterstwie całego miasta ma do spełnienia „Kościół centralny”, usytuowany najbardziej centralnie w śródmieściu. Strefa śródmiejska w większości miast jest miejscem, do którego ciążą wszyscy mieszkańcy aglomeracji miejskiej. „Kościół centralny” powinien być religijnym centrum całego miasta. Jego oddziaływanie winno być adresowane do wszystkich mieszkańców aglomeracji. Jest on bowiem głównym reprezentantem katolicyzmu w dużym mieście, symbolem i oparciem pastoralnym dla wszystkich, którzy potrzebują posługi religijnej. Duszpasterstwo nadzwyczajne i specjalistyczne, realizowane w dużym mieście, powinno mieć swoje zogniskowanie przy „Kościół centralnym”, znajdując tam swój ośrodek

²⁵ J a n s e n, jw. s. 50-73; G o l o m b. *Organisation und Gedanke* s. 15-41; F. H o u t a r t. *Vers une pastorale urbaine*. „Social Compass” 8:1961 s. 559-565.

²⁶ M a j k a, jw. s. 93; J a n s e n, jw. s. 118.

koordynacji i kierowania. Także ludność napływowa do miasta mogłaby znaleźć w „Kościele centralnym” łącznika, ułatwiającego wejście do parafii nowego zamieszkania²⁷.

Odnowa organizacji duszpasterstwa w dużym mieście suponuje także pastoralne dowartościowanie dekanatu. Instytucja dekanatu powinna być dostosowana do potrzeb i zadań Kościoła w dużym mieście²⁸. Przy takim podejściu dekanat przejąłby wiele inicjatyw duszpasterstwa ponadparafialnego, zwłaszcza w zakresie duszpasterstwa nadzwyczajnego i specjalistycznego. Według E. Gołomba reorganizacja struktury dekanatu, podobnie jak „Kościoła miejskiego” jako całości, ma za zadanie „ograniczać wygórowane wymagania stawiane parafiom i klerowi parafialnemu, od których żąda się, aby byli specjalistami od wszystkiego; zaoszczędzoną w ten sposób energię można wykorzystać do aktualnych zadań parafialnej opieki duszpasterskiej, związanej z bezpośrednio otaczającym środowiskiem”²⁹. Dzięki stosowaniu zasady specjalizacji i wzajemnego uzupełniania się dekanat będzie miał szansę skutecznego rozwiązywania problemów pastoralnych przekraczających możliwości pojedynczych parafii. Zadaniem dekanatu dużego miasta powinno być organizowanie i koordynowanie pracy duszpasterskiej w ramach dzielnicy czy sektora miejskiego.

*

Duże miasto odgrywa ważną rolę w kształtowaniu profilu religijności polskiego społeczeństwa. Jakość tego oddziaływania uwarunkowana jest także adekwatnością duszpasterstwa do wyzwań i problemów wielkomiejskich. Duszpasterstwo dużych miast musi wyzwolić się od dawnych schematów i przyzwyczajęń, aby zestroić się z pluralistyczną społecznością dużego miasta. Do tego potrzebna jest restrukturyzacja i reorganizacja duszpasterstwa. Odnowa duszpasterstwa w ośrodkach wielkomiejskich może mieć wpływ nie tylko na religijność ludności dużych miast, ale i pośrednio na kształtowanie się oblicza religijności małomiejskiej i wiejskiej w Polsce.

²⁷ E. G o ł o m b. *Teoretyczne rozważania nad modelem działalności duszpasterskiej w mieście*. W: *Ludzie-wiara-Kościół. Analizy socjologiczne*. Red. B. Cywiński. Warszawa 1966 s. 329-332; M i k o ł a j e c, jw. s. 82-83.

²⁸ J. G a s t g e b e r. *Przystosowanie życia i posługi kapłańskiej do aktualnych wymagań duszpasterskich*. „Concilium” (pol.) 1968 nr 1-10 s. 458.

²⁹ G o ł o m b. *Teoretyczne rozważania* s. 320.

DIE SEELSORGETÄTIGKEIT IN DER GROßSTADT

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der Nachkriegszeit hat die sich auf die gewöhnliche und Massenseelsorge konzentrierende Kirche in Polen eine wichtige Rolle auf der Ebene des ganzen Landes gespielt. Dabei handelte es sich jedoch um eine Seelsorge „von gestern“, die für die Zeit der Polnischen Volksrepublik zwar angemessen war, aber für die Zeit der Systemtransformation und für die Zukunft nicht mehr genügt. Sie entspricht nicht den Bedürfnissen und Anforderungen einer pluralistischen Gesellschaft, besonders in den großen Städten, Die in der Dritten Republik entstehenden pastoralen Herausforderungen verlangen nach einer entsprechenden Antwort von seiten der Kirche. Dies betrifft insbesondere die Situation der Großstädte, die ein wichtiges Element der Veränderungen der Religiosität in Polen darstellen. Erst unter dem Einfluß der Großstädte ändert sich das Antlitz der kleineren Städte und des polnischen Dorfes.

Die Seelsorge in den Großstädten bedarf der Erneuerung. Sie muß sich von den alten Schablonen und Gewohnheiten freimachen, um sich auf die pluralistische Gemeinschaft der Großstädte einzustimmen. Das Ziel der Seelsorgeerneuerung in den Großstädten ist die Integrierung der verschiedenen Elemente des Systems seelsorgerischer Fürsorge mit dem städtischen System. In dieser Erneuerung soll die Pfarrgemeinde zu einem Bestandteil des globalen Systems seelsorgerischer Fürsorge in der Großstadt werden. Das Leben der Gemeindeglieder darf nicht auf die Grenzen einer Pfarrgemeinde beschränkt werden; das ist auch der Grund für die Notwendigkeit, die Organisationsstrukturen der städtischen Seelsorge auf der Ebene der Stadtkirche als Ganzes, des Dechanats sowie der am zentralsten in der Innenstadt gelegenen sog. Zentralkirche zu ordnen. Die pastoralen Herausforderungen der Großstadt übersteigen oft die Möglichkeiten der einzelnen Pfarreien und Dechanate, diesbezüglich Abhilfe zu schaffen. Deshalb muß sich die „Stadtkirche“ als Ganzes den pastoralen Problemen der ganzen Stadt stellen und die Aufgaben lösen, die die Pfarreien und Dechanate allein nicht erfüllen können. Die außerordentliche und spezialistische Seelsorge, die in der Großstadt verwirklicht werden muß, sollte ihren Brennpunkt bei der „Zentralkirche“ besitzen, die als ihr Koordinations- und Leitungszentrum fungiert.

Übersetzt von Herbert Ulrich